

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

докторки економічних наук **Дихи Марії Василівни**

на дисертаційну роботу

Яциковського Богдана Ігоровича

«Державне регулювання економічним розвитком гірничодобувної галузі в умовах модернізації національної економіки»,

поданої до захисту у спеціалізованій вченій раді Д 26.889.01

ВНЗ «Національна академія управління»

на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Актуальність теми дисертації та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами.

Гірничодобувна галузь у системі національної економіки є надзвичайно важливою, адже забезпечує переробну промисловість сировиною, є споживачем і одночасно постачальником енергоресурсів, продукція добувного сектору складає вагомому частку транспортних перевезень тощо. Відзначаємо притаманні для гірничодобувної галузі проблеми, які не вирішувалися роками. Зокрема, низький техніко-технологічний рівень розвитку галузі, який обумовлював низьку продуктивність праці в галузі; неврегульованість низки аспектів щодо забезпечення можливостей рівного доступу до роботи на даному ринку або неможливість / штучно створювані бар'єри для потенційних учасників ринку, які могли б інвестувати в галузь, обумовлювати інноваційний характер її розвитку; неврегульованість умов або порушення вимог щодо функціонування та розвитку галузі у т. ч. в контексті параметрів екологічності. Також додалися проблеми останніх років, які суттєво вплинули на умови та тенденції розвитку усіх галузей національної економіки, у т.ч. й гірничодобувної (пандемія, війна РФ проти України). З огляду на широкий спектр невирішених питань щодо забезпечення умов функціонування та інноваційного розвитку гірничодобувної галузі, які потребують урегулювання, тема дисертаційної роботи є актуальною.

Актуальність дисертаційної роботи Яциковського Б. І. також підтверджується зв'язком з тематиками науково-дослідних робіт. Зокрема, у рамках науково-дослідної теми ««Зелене» зростання та циркулярна економіка: українські перспективи післявоєнного відновлення» (номер державної реєстрації 0122U202055) автором визначено чинники, які впливають на зниження або

посилення рівня економічної безпеки підприємств гірничодобувної галузі; запропоновано заходи щодо запобігання внутрішнім і зовнішнім загрозам, щодо ефективного використання ресурсів, підприємницьких можливостей та забезпечення розвитку галузі. У рамках теми «Формування механізму ефективного регулювання і управління економічною діяльністю підприємства» (номер державної реєстрації 0113U007514) автором обґрунтовано основні інструменти забезпечення розвитку гірничодобувної галузі, серед яких заходи та засоби бюджетного, податкового, валютно-фінансового, дозвільного, зовнішньоекономічного, інвестиційного, антимонопольного регулювання діяльності, які впливають на середовище, ефективність взаємодії бізнесу і держави, наповнення бюджету.

Оцінка змісту дисертаційної роботи та наукової новизни одержаних результатів.

Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено зв'язок роботи з науковими держбюджетними темами, сформульовано мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження, розкрито методи дослідження, наукову новизну, теоретичну і практичну значущість отриманих результатів, окреслено особистий внесок, наведено інформацію про апробацію отриманих наукових результатів.

У першому розділі дисертації «Теоретико-методологічні основи дослідження гірничодобувної галузі в управлінському вимірі» обґрунтовано понятійно-категоріальний апарат гірничодобувної галузі у системі економічних знань. Окреслено значення державного регулювання гірничодобувної галузі та виокремлено його особливості. Обґрунтовано, що специфіка гірничодобувної галузі визначає необхідність її неперервної технологізації в контексті необхідності збереження природно-ресурсного потенціалу та ефективного його використання.

Серед результатів, отриманих у першому розділі, які характеризуються науковою новизною, варто відмітити розвиток теоретичних засад в контексті політики державного регулювання розвитком гірничодобувної галузі, яка формуються на стику знань різних наук, через призму цивілізаційного розвитку.

У другому розділі дисертації «Чинники та механізми державного регулювання економічним розвитком гірничодобувної галузі» розроблено концептуальні положення розвитку гірничодобувної галузі. Автором визначено специфіку концепту дослідження, який варіюється між двома крайніми

сценаріями активного видобування корисних копалин з дотриманням вимог ефективного використання природно-ресурсного потенціалу та призупиненням добування корисних копалин з огляду на інтереси майбутніх поколінь або на екологічні імперативи. Відзначено варіативність заходів, механізмів та інструментів державного регулювання економічного розвитку гірничодобувної галузі в залежності від поставлених завдань / сценаріїв розвитку. Обґрунтовано важливість дотримання законодавчо встановлених принципів у процесі виконання завдань для досягнення мети державного регулювання економічного розвитку гірничодобувної галузі. За результатами дослідження охарактеризовано систему чинників. Це чинники, які визначають особливості економічного розвитку гірничодобувної галузі та чинники, які визначають наслідки впливу економічного розвитку гірничодобувної галузі на конкретну територію, суспільство, екологію, економіку в цілому. Автором доведено, що врахування впливу чинників є важливим в обґрунтуванні пріоритетів державного регулювання розвитку гірничодобувної галузі. Науковим доробком автора в частині обґрунтування впливу чинників є також економіко-екологічне обґрунтування їх утилізації, а також рекультивация порушених ландшафтів, що є важливим у системі забезпечення сталого розвитку.

Також у рамках другого розділу цінним науковим доробком автора, який характеризується науковою новизною, є систематизація напрямів функціонування кластерного партнерства в економіці різних країн, а також обґрунтування організаційно-економічних аспектів формування кластерів в гірничодобувній галузі України; визначення складових організаційно-економічного механізму функціонування та розвитку кластера гірничодобувної галузі в Україні.

У третьому розділі дисертаційної роботи «Аналіз та безпека розвитку гірничодобувної галузі в структурі національної економіки» проведено аналіз стану та перспектив розвитку гірничодобувної галузі. Зауважено значний негативний вплив на гірничодобувну галузь пандемії, спричиненої вірусом COVID-19 та військових дій РФ на території України.

Вагомим науковим доробком автора, який характеризується науковою новизною, варто виокремити удосконалений науково-методичний підхід до оцінювання рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання гірничодобувної галузі. Такий підхід надає змогу більш систематизовано та структуровано визначати рівень економічної безпеки гірничодобувних підприємств, динаміку змін, результат дії дестабілізуючих чинників, оцінювати результат проведених

раніше заходів та розробляти додаткові заходи щодо посилення економічної безпеки на встановленого рівня, оцінки результатів.

Також заслуговує позитивної оцінки розвиток науково-методичного підходу до формування антикризового управління в гірничодобувній галузі, який забезпечує формування та впровадження єдиної політики щодо ефективної реалізації антикризового управління на стратегічному та тактичному рівнях. Тактичні антикризові заходи обумовлюють використання внутрішніх резервів кожного підприємства, а стратегічні заходи дають можливість посилити взаємодію в межах галузі із формуванням максимально довгого ланцюга доданої вартості за рахунок посилення співпраці із переробними й транспортними організаціями. Автором визначено антикризове управління гірничодобувною галуззю як реалізацію комплексу заходів, що передбачають своєчасну реакцію на виклики з метою недопущення виникнення, гальмування розвитку й ліквідацію наслідків кризової ситуації з подальшою стабілізацією й переходом до економічного розвитку на основі реструктуризації у відповідності до змінених умов та цілей сталого розвитку, орієнтацією нашої країни на розвиток «зеленої» енергетики, зокрема, і через скорочення видобування вугілля, у відповідності до положень ратифікованих міжнародних угод, серед яких Рамкова конвенція ООН про зміну клімату, Кіотський протокол, Паризька угода тощо.

У четвертому розділі дисертації «Регулювання економічним розвитком гірничодобувної галузі в умовах забезпечення сталого розвитку» проведено аналіз складових забезпечення сталого розвитку гірничодобувної галузі, який дозволив виявити специфіку впливу глобалізаційних процесів на гірничодобувну галузь (з одного боку, нові можливості від консолідації зусиль у видобутку мінеральних ресурсів та організації співпраці з країнами-експортерами; з іншого боку, виклики специфічного та еколого-інноваційного характеру). Науковим доробком автора у цьому контексті стало удосконалення комплексного підходу до дослідження особливостей еколого-інноваційних аспектів розвитку гірничодобувної галузі у контексті сталого розвитку, викликів та загроз. Автором висвітлено основні показники діяльності провідних гірничодобувних компаній світу, визначено імперативи забезпечення сталого розвитку гірничодобувної галузі.

За результатами дослідження фінансування економічного розвитку гірничодобувної галузі в Україні з поєднанням державного і приватного капіталу визначено, що зазначений сектор економіки потребує термінових капітальних вкладень та залучень інвестицій як з державних, так і приватних джерел.

Також у рамках четвертого розділу здійснено моделювання впливу чинників (загроз) на економічну безпеку підприємств гірничодобувної галузі шляхом застосування системного аналізу і теорії графів. Такий науково-методичний підхід дозволив ієрархічно впорядкувати / градувати імовірні загрози через побудову відповідної моделі. Отримані результати створюють необхідне інформаційне підґрунтя для ефективного розвитку гірничодобувної галузі шляхом розроблення та реалізації відповідних заходів щодо нівелювання впливу окремих загроз або ж адаптації до впливу інших через прийняття необхідних рішень, через низку заходів, через удосконалення державного регулювання розвитку гірничодобувної галузі. Такий науковий доробок автора є вагомим та заслуговує позитивної оцінки.

За результатами дослідження автором встановлено, що фінансування економічного розвитку гірничодобувної галузі в Україні здійснюється через джерела державного і приватного капіталу. Визначено, що гірничодобувна галузь потребує термінових капітальних вкладень та залучень інвестицій як з державних, так і приватних джерел, що не викликає заперечень, проте, варто констатувати, що маємо пріоритетне спрямування фінансових ресурсів у військовооборонний комплекс, що є цілком зрозумілим в контексті боротьби за територіальну цілісність та незалежність України.

У п'ятому розділі дисертаційної роботи «Пріоритети покращення регулювання економічним розвитком гірничодобувної галузі в Україні» сформовано напрями державної політики щодо покращення розвитку гірничодобувної галузі в умовах цифровізації. Розглянуто процес становлення і розвитку цифрової трансформації гірничодобувної галузі та розкрито інноваційні зміни, що відбуваються в результаті цього. Виокремлено бар'єри для цифрового розвитку гірничодобувної галузі в Україні, зокрема, проблеми щодо захисту даних, ризики кібербезпеки в управлінні гірничодобувним сектором економіки України; відсутність у працівників гірничодобувної галузі достатніх цифрових компетентностей роботи з даними (цифрових навичок), відповідного цифрового наповнення професій даного сектору тощо. Цінними є пропозиції в частині запровадження цифрового інструменту управління галуззю; створення цифрового середовища та цифрової екосистеми гірничодобувної сфери, що сприятиме нівелюванню викликів і загроз, корупції як явища в даній галузі.

Вагомим науковим доробком автора у рамках п'ятого розділу є обґрунтування Концепції стратегічного планування розвитку гірничодобувної галузі, що включає три взаємозалежні етапи: стратегічний аналіз, цілепокладання

і стратегічний вибір. Обґрунтовано, що стратегічне планування гірничодобувної галузі повинно базуватися на системному, науково обґрунтованому, довгостроковому підходах до розробки і реалізації стратегічних планів.

Надано авторське визначення стратегічного планування гірничодобувної галузі, яке полягає в розробці стратегічних документів, у яких визначено цілі, завдання і стратегії розвитку усіх сфер гірничодобувної галузі з урахуванням потенційних можливостей у розрізі територій та підсистем, а також з урахуванням сучасного стану і тенденцій галузі, досягнень техніко-технологічних, організаційних тощо та в контексті сучасних викликів, загроз (зокрема, енергетичній безпеці країни), а також сталого розвитку гірничодобувної галузі у системі національної економіки.

Також заслуговує позитивної оцінки розроблений у рамках п'ятого розділу дисертаційної роботи концепт формування програмно-цільових пріоритетів регіоналізації економічного розвитку гірничодобувної галузі в умовах сучасних викликів та загроз. Автором окреслено архітектоніку необхідних інституціональних умов, які забезпечують стратегування досягнення національних цілей щодо ефективного використання природно-ресурсного потенціалу країни на основі регіоналізації тактичних рішень і локалізації ефектів для вирішення соціально-економічних, екологічних, природних проблем та реалізацію необхідних державних заходів щодо регулювання та підтримки розвитку гірничодобувної галузі.

У цілому, оцінювання змісту дисертації дозволяє стверджувати, що за результатами проведеного дослідження сформовано теоретико-методологічні основи та практичні рекомендації щодо державного регулювання розвитку гірничодобувної галузі». Поставлені у роботі завдання осмислені, ретельно опрацьовані і вирішені на достатньому теоретико-методологічному рівні.

Достовірність і обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій. Повнота відображення наукових положень дисертаційної роботи в опублікованих автором працях.

Достовірність і обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі, обумовлюється опрацюванням значної кількості наукових праць з досліджуваної теми, опрацюванням / аналізом статистичних даних, нормативно-правових актів України, що регламентують розвиток гірничодобувної галузі. Використання у процесі дослідження в залежності від завдань відповідних способів та методів (історичного, діалектичного, абстрактно-логічного, системного аналізу, методів

статистичного аналізу та економіко-математичного моделювання, програмно-цільового методу тощо) дозволило вирішити поставлені завдання. Критичне осмислення, систематизація та наукові доробки за результатами адекватного використання зазначених методів обумовило достовірність і обґрунтованість результатів дисертаційної роботи.

Ознайомлення з опублікованими науковими працями Яциковського Б. І. дозволяє зробити висновок про те, що основні положення, які визначають наукову новизну дисертаційної роботи та виносяться на захист, одержані здобувачем у результаті наукового дослідження самостійно, відображають особистий внесок автора. Структура та послідовність викладення матеріалу роботи є логічністю. Висновки за кожним розділом є достатньо обґрунтованими і відображені у загальних висновках дисертаційної роботи.

Основні положення та пропозиції, викладені у дисертаційній роботі, знайшли достатнє відображення у 34 наукових працях, у т.ч. – 25 статтях у наукових фахових виданнях України (з них 3 статті у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз «Web of Science») та 9 публікаціях апробаційного характеру.

У дисертації використано власні результати досліджень із праць, опублікованих у співавторстві (у працях зазначено особистий внесок автора).

Автореферат дисертації відповідає встановленим вимогам, а його зміст відображає основні положення дисертаційної роботи.

Практична цінність результатів дисертаційної роботи.

Теоретико-методологічні напрацювання та практичні рекомендації щодо державного регулювання економічного розвитку гірничодобувної галузі використано в діяльності органів державної, регіональної влади та установ (що підтверджено довідками про впровадження):

- у законотворчій діяльності при вдосконаленні законодавства України щодо регулювання розвитку гірничодобувної галузі через використання інструментів цифрових технологій. Пропозиції автора сприятимуть правовому регулюванню державного контролю і нагляду за загальним користуванням надрами в Україні;

- Головним управлінням ДПС у м. Києві при розробці стратегічних пріоритетів для реформування оподаткування економічної діяльності, пов'язаної з експлуатацією національних природних ресурсів та розв'язання проблеми порядку обчислення рентної плати та зарахування надходжень до бюджетів різних рівнів, що належать до пріоритетних напрямів реформування податкової

системи України. Цінність рекомендацій автора відзначено насамперед в частині справляння рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин зі специфікацією її розміру та порядку сплати, що має важливе значення у регулюванні надходжень до державного та місцевих бюджетів;

- Чернігівської обласної ради під час підготовки «Стратегії сталого розвитку Чернігівської області на період до 2027 року та Плану заходів з її реалізації на 2021-2023 роки». Рекомендації автора відзначені Чернігівською обласною радою в частині щодо оптимізації роботи ланцюгів «освіта-наука-виробництво» та формуванні промислових кластерів за перспективними напрямками виробництва;

- Державного підприємства «Укргеофізика» Державної служби геології та надр України при визначенні подальших напрямків геологорозвідувальних робіт, при розробці системи оцінювання рівня економічної безпеки гірничодобувних підприємств, що сприятиме виокремленню низки аспектів, які характеризують якість проведення такого оцінювання та яких варто дотримуватися для забезпечення комплексності і системності цих процедур;

- також результати дослідження автора використовуються при викладанні дисциплін «Стратегічне управління» та «Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації» у ВНЗ «Національна академія управління».

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

1. Спрощеним є формулювання мети дисертації «обґрунтування теоретико-методичних підходів, практичних рекомендацій щодо удосконалення основних принципів державного регулювання розвитком гірничодобувної галузі в умовах модернізації національної економіки» на противагу меті «розробка та наукове обґрунтування теоретико-методологічних основ та практичних рекомендацій щодо ефективного державного регулювання розвитку гірничодобувної галузі», яка по факту досягнута.

2. Наявні певні зміщення акцентів у формулюваннях та подачі матеріалів. Зокрема, розгляд та обґрунтування системи чинників державного регулювання економічного розвитку гірничодобувної галузі, що представлено у параграфі 2.2. є доцільним, проте, винесення у назву розділу 2 «чинники» є не доречним, оскільки звужує контекст напрацювань, викладених у розділі.

Також при висвітленні питань регулювання економічного розвитку гірничодобувної галузі у розділі 4 надається обґрунтування «в умовах забезпечення її сталого розвитку» на противагу «для забезпечення її сталого розвитку» через створення відповідних умов, у т. ч. через систему державного регулювання.

3. Висвітлений комплекс питань у параграфі 2.3 у т. ч. щодо узагальнення особливостей діяльності кластерних об'єднань у різних країнах та визначення складових механізму функціонування та розвитку кластера гірничодобувної галузі в Україні є цінним науковим доробком автора, що відзначено вище.

Проте, 1-им завданням, яке визначене в дисертаційній роботі, є «обґрунтувати особливості кластерної політики у різних країнах та механізм їх регулювання в українській гірничодобувній галузі», а 6-м завданням прописано «обґрунтувати пріоритети функціонування кластерів у національних економіках різних країн та механізм їх регулювання в українській гірничодобувній галузі». На нашу думку, одне із завдань доцільно було б спрямувати в напрямку розкриття суб'єктів / учасників кластерів у гірничодобувній галузі та їх взаємодії.

4. У роботі не приділено достатньої уваги важливості взаємозв'язку інвестиційних та інноваційних процесів, доцільності активізації інвестиційно-інноваційної діяльності як взаємоузгодженої системи для модернізації гірничодобувної галузі, забезпечення її повоєнного розвитку. Посиленню роботи сприяло б приділення уваги реалізації інвестиційно-інноваційних проектів з метою модернізації та досягнення низки завдань щодо прогресивного розвитку гірничодобувної галузі (зокрема, щодо запровадження інноваційних технологій видобутку; нарощення власного газовидобутку тощо).

5. Розглядаючи перспективи розвитку гірничодобувної галузі в умовах цифровізації доцільно було б більш детально розглянути можливості використання штучного інтелекту. Зокрема, щодо забезпечення екологічної нейтральності, щодо підвищення економічної ефективності у гірничодобувній галузі, насамперед, у глибокому бурінні, у шахтах тощо як у частині підвищення економічної ефективності освоєння та експлуатації таких складних об'єктів, так і в частині забезпечення безпеки для працівників.

6. Питання зарубіжного досвіду державного регулювання гірничодобувної галузі мало б цілісніше сприйняття при висвітленні його в окремому параграфі.

Також є доцільність посилення емпіричного підґрунтя обґрунтованості результатів дисертаційної роботи з виходом на прогностичні результати.

Висловлені зауваження та пропозиції принципово не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Яциковського Б. І., можуть бути предметом подальших досліджень.

Відповідність дисертаційної роботи вимогам МОН України. Загальний висновок. Дисертаційна робота Яциковського Богдана Ігоровича на тему: «Державне регулювання економічним розвитком гірничодобувної галузі в умовах модернізації національної економіки» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що містить науково обґрунтовані результати, які полягають у розв'язанні важливої наукової проблеми, розробці теоретико-методологічних основ та практичних рекомендацій щодо державного регулювання розвитку гірничодобувної галузі». Наукові положення, висновки та пропозиції, наведені в роботі, логічні та достовірні. Реферат та наукові публікації у повній мірі відображають наукові положення і практичні рекомендації дисертаційної роботи.

Тема і зміст дисертаційної роботи відповідають паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством і профілю спеціалізованої вченої ради. За актуальністю, обсягом проведених досліджень та їх змістом, рівнем наукової новизни, теоретико-методологічним та практичним значенням, за обґрунтованістю висновків та оформленням дисертаційна робота «Державне регулювання економічним розвитком гірничодобувної галузі в умовах модернізації національної економіки» відповідає вимогам МОН України до дисертацій, представлених на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, зокрема пп. 7, 8, 9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17. 11. 2021 р. (зі змінами), а її автор – Яциковський Богдан Ігорович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційна опонентка:

докторка економічних наук, професорка, професорка кафедри економіки, аналітики, моделювання та інформаційних технологій в бізнесі
Хмельницького національного університету

М. В. ДИХА

Підпис М. В. ДИХИ засвідчує
проректор з науково-педагогічної роботи
Хмельницького національного університету

В. Г. ЛОПАТОВСЬКИЙ